

PAAVALIN JA MARXIN VÄLISSÄ

Yrjö Mäkelin modernisaation myrskynsilmissä

"Sen ilmakehän vaikutus, missä kukin on kasvanut nuoruudessaan, ei koskaan katoa täydellisesti", kirjoitti **Yrjö Mäkelin** (1875-1923).

Mäkelinin kohdalla tämä "ilmakehä" koostui monista osin ristiriitaisista aatevirtauksista. Siihen kuului äidiltä yhteisillä kirkkomatkoilla omaksuttu kristinoppi, varhaisnuoruudessa sisäistetty fennomania eli suomalaisuusaate, myöhemmät uusromanttiset vaikutteet, darwinilainen edistysusko ja sosialismi.

Lapsena Yrjö-poika kävi uskonnollisuuteen taipuvaisen äitinsä kanssa kirkossa. Äidillä oli herkkä sosiaalinen omatunto, jonka ytimenä olivat kristillispohjaiset moraaliopit. Niitä hän pojalleen opetti.

Vaikkei Mäkelin ollut uskovainen, nämä kristilliset vaikutteet ilmenivät myöhemmin etenkin siinä, ettei hän allekirjoittanut marxilaista katsomusta moraalin suhteellisuudesta. Sosialismin teorian valossa tämä oli kerettiläistä.

Teoksessaan *Siveysoppi ja materialistinen historiankäsitelmä* (suom. 1909) **Karl Kautsky** selitti, "ettei siveellinen ihanne vähimmässäkään määrin ole yhteiskunnallisen kehityksen määräävä tekijä". Yhteiskunnan taloudellisen perustan liike on historian moottori. Siksi tulee irtisanoutua "porvarillisista moraalista ihanteista", Kautsky opasti.

Kristillis-suomettarelainen jäännös Mäkelinin moraalitajussa oli tärkeänä pohjavirtana hänen kiistassaan vanhan sos.dem. puolueen ideologisen kärkihahmon **Edvard Valppaan** kanssa.

Valpas nieli kautskylaisen mekaanisen materialismin nahkoineen ja karvoineen. Sen mukaan yhteiskunnan päällysrakenteen henkisillä tekijöillä ei ole sanan sijaa taistelussa sosialismin puolesta.

Valpas morkkasi Mäkelinin linjaa "työväenliikkeen kermakerroksen" suuntaukseksi, joka peleehtii "sivistyksellisessä yhteydessä herraluokan kanssa".

Valppaan sanat oli tarkoitettu herjaukseksi, mutta niissä piili vinha maailmankatsomuksellinen osuvuus. Mäkelin säilyi sosialistinakin kulttuuri-idealismina, joka näki sivistyksen paitsi pienen kansan itsenäisyyden selkärankana myös yksilön ylösrakentajana.

Tästä "päällysrakenne-idealismista" kertoo Mäkelinin väite, ettei "sosialismi opi kävelemään ilman joukkojen sivistämistä".

Suomettarelainen lapsuus

Yrjö Mäkelinin isä **Vilho Mäkelin** omisti suutariliikkeen. Parhaimmillaan hänellä oli lukuisia alaisia ja oppipoikia. Vilho Mäkeliniä voitiin pitää jopa pikku kapitalistina.

Voikin arvailla, olisiko Yrjö Mäkelinistä tullut isänsä työnjatkaja, yrittäjäporvari, elleivät pulavuodet 1890-luvun alussa olisi iskeneet maahan? Myös Mäkelinin kodin suomenmielisyys olisi saattanut kääntyä porvarilliseksi nationalismiksi perheen vaurastumisen myötä?

Taluspula tipautti teini-ikäisen Mäkelinin proletariaatin kastiin. Toimintatarmoinen poika liittyi Tampereen suutarien ammattiosastoon. Hänestä tuli sosialisti.

Mäkelinin lapsuuden kodin suomettarelainen henki löi näkyvän leiman hänen sosialismiinsa. Kotiin tilattiin *Uusi Suometar* -lehteä, joka oli suomalaisen puolueen äänenkannattaja. Lehden tehtävänä oli toimia yhdyssiteenä kansan ja suomenmielisen sivistyneistön välillä.

Äkikseltään tuntuu oudolta, että fennomania, suomalaisuusaate, voisi toimia sosialismin kohtuna. Esimerkiksi vanhasuomalainen puolue tunnetaan kokoomuksen edeltäjänä Suomen puoluekartalla.

Historialliseen yhteyteen asetettuna Mäkelinin aatteellinen kypsyminen käy kuitenkin ymmärrettäväksi. Sosiologi **Karl Mannheimin** jaottelua soveltaen vuonna 1875 syntynyt Mäkelin kuului sukupolveen, jonka nuoruuden suuret maailmankatsomusta muokanneet historialliset kokemukset olivat suomalaispatrioottisia, snellmanilaisia.

Tavallaan vanhasuomalainen porvari **J. W. Snellman** antoi pirulle pikkusormen möykätessään kapitalismin brutaaleimpia piirteitä vastaan. *Valtio-opissaan* (1842) Snellman kiinnitti huomiota varallisuuden kasaantumiseen "suhteellisen harvoin käsiin". Snellman näki kapitalismin johtavan keskittien häviämiseen "yllettömän rikkauten ja köyhyyden välillä". Vastaavasti 15-vuotias Yrjö Mäkelin murehti kuinka rikkailla oli kaikkea yllin kyllin, mutta köyhän lapselta puuttui jokapäiväinen leipä.

Yleensäkin fennomaanien älymystö osasi lukea historian käsikirjoitusta. Se profetoi työväestön tulevan nousun miltei marxilaisin sanakääntein.

J. J. F. Perander kirjoitti porvariston astuneen Suomen yhteiskunnalliselle näyttämölle. Mutta sen saatua päätökseen taistelunsa "vanhoja säätyjä vastaan" tarttuu ajanpyörään proletariaatti, joka on "levoton ja rohkea ja vaatii osansa pääoman kasaantumisesta", Perander ennusti.

Sakari Topelius puolestaan kuvasi *Helsingfors Tidningar* -lehdessä Tampereen kutomon työläisten kurjaa tilaa. Satusetä Topeliuksen tekstistä huokui melkoinen sosialistinen utopismi.

Myös suomalaisen puolueen johtaja **Yrjö Koskinen** nimesi taloudellisen järjestelmän epäkohdat kurjuuden lähteeksi. Oli vain Suomen henkisen takapajuisuuden syy, ettei "socialismi ollut meidän maahamme vielä rikkaruohojaan kylvänyt ja liitokuntiaan levittänyt", Koskinen pelotteli.

Suomen ensimmäinen työväenliike, **V. J. von Wrigtin** (1856-1934) perustama, oli vanhasuomalaisten porvarien ei-socialistinen affääri. Ensimmäinen *Työmies* -lehtikin (1886-1889) ilmestyi *Suomettaren* liitteenä. Tuolloin vähän toisella kymmenellä ollut Yrjö Mäkelin luki tätä lapsuuden kotiinsa tullutta "työväenlehteä".

Wrigtiläisyys jäi lyhyeksi välinäytökseksi. Kun työväestö "tarttui ajanpyörään" ja "socialismi alkoi rikkaruohojaan kylvää" oli eräs päätekijä fennomaanien sivistämä Yrjö Mäkelin.

Vaikka Mäkelin Forssan julistuksellaan upotti porvarillisen työväenliikkeen, ei hän koskaan luopunut tietyistä suomettarelaisista näkemyksistään. Moraalin absoluuttisuuden painotus, kansallismielisyys, sivistyksen korostaminen ihmisluonteen jalostajana ja lakien kunnioitus olivat vanhasuomalaista perintöä Mäkelinin ajattelussa.

Uusromantiikan tiellä

Näkyvästi kuinka porvarillisen sivistysindividualismin ja valistusrationalismin nousseen sosialismin aatteellinen jännite luonnehti Mäkelinin ajattelua.

Mutta tätä ideologista jakomielisyyttä työläisintellektuelli Mäkelin ei potanut yksin. Ilmiöllä oli tilaus sadan vuoden takaisessa Euroopassa. Se ilmeni kirkkaimmin uusromantiikaksi kutsutussa kulttuurivirtauksessa.

Uusromantiikan tartunnan Suomeen toi Tanskan juutalainen älykkö **Georg Brandes**. Uudenvuoden päivänä 1886 hän kirjoitti päiväkirjaansa: "Miten tyhjää onkaan kaikki puhe edistyksestä, miten ihmiskunta on yksinkertaista ja raakaa. Palaan mielessäni yhä hartaammin takaisin sankarinpalvontaani, palvomaan niitä harvoja jotka luovat ja ymmärtävät. Vain yksi on ratkaisevaa maan päällä: Intelligenssin ohjaama tahto."

Brandes oli alkuaan realistisen tyyliuunnan apostoli kirjallisuudessa. Hän kannatti radikaaleja yhteiskunnallisia uudistuksia. Brandes kääntyi sosiaaliradikalismista "aristokraattiseen radikalismiin" ryhtyttyään kirjeenvaihtoon filosofi **Fr. Nietzsche** kanssa.

Kääntyminen yksilön suuntaan ei merkinnyt Brandesille luopumista yhteiskunnallisen edistyksen ihanteesta. Brandes leipoi nietzscheläisestä yli-ihmismoraalista ja demokraattisesta edistysajattelusta kakun, jossa yksilön persoonallinen jalostuminen asetettiin kansanvallan onnistumisen ehdoksi.

Vanhan työväenliikkeen esiintymiselle oli ominaista tunnepitoisuus dramaattisuus ja pateettisuus, mikä ilmeni sen johtohenkilöiden puheissa ja kirjoituksissa.

Tämän uusromanttisen tyylin todellinen ruumiillistuma vanhassa sos. dem. puolueessa oli Yrjö Mäkelin. Kun **Raoul Palmgren** luonnehti Mäkeliniä "yltiömäisen omapäiseksi, ryöpyväksi tulivuoreksi", hän nasevasti kuvaa uusromanttisen ihmisen vaikutteita Mäkeliniä sellaiseksi nimeä.

Monet Mäkelinin poliittiset tähtihetket ovat kuin suoraa Brandesin Nietzscheä omaksumasta yksilöradikalismista opista.

Vuonna 1904 **Eugen Schauman** oli juuri ampunut kenraalikuvernööri **Bobrikovin**. Tilanne Suomessa oli räjähdysaltis. Silti Mäkelin marssi itse inspiroimansa lähetystön kärjessä vaatimaan Bobrikovin seuraajalta **Obolenskilta** kansalaisvapauksien laajentamista.

Runoilija **Eino Leinon** kuvaus uusromantikosta osuu Mäkeliniin. He ovat "sielussaan palavia, jos tarvitaan kuoloon asti taistelevia".

Kun Mäkelin valkoisten valtiorikosoikeudessa tuomittiin kuolemaan maanpetoksesta, hän kieltäytyi sisäministeri **Ritavuoren** armahdustarjouksesta. Syyttömänä Mäkelin piti tuomiota oikeusmurhana ja oli aidon uusromantiikan hengessä valmis kuolemaan asiansa puolesta.

Myös Mäkelinin kynästä lähtenyt vuoden 1905 suurlakon aikainen "Punainen julistus" leimusi uusromanttista tunnetta.

Samalla kun Mäkelinin esiintymistä leimasi brandesilainen itseään uhraava sankarimieli, hän kykeni modernin ihmisen lailla introspektion, oman käyttäytymisensä motiivien viileään tarkkailuun.

Kun osa ihmisistä Mäkelinin mielestä liikaa riehaantui hänen kynänjäljestään, hän totesi itseään ironisoiden: "On se kirottua että aina kirjoitan sellaisia julistuksia että se estää heitä tyyneästi harkitsemasta asioita". "Eräänä yönä, innostuksen hetkellä, sen kirjoitin. "

Jos Mäkelinillä olisi tuon tunnustaessaan ollut edessään Brandesin päiväkirjan teksti, hän olisi siitä epäilemättä tunnistanut itsensä uusromantikoksi.

Mäkelin ja Darwin

1800-luvun kulttuurin merkittävimäksi piirteeksi on nähty evoluution eli kehityksen idea. Se on taustalla myös modernin edistyksen aatteen voittokulussa. Kehitysoptimismien masiinan kehäsi Charles Darwinin evoluutiooppi, jossa lajien todistettiin kehittyvän alemmista korkeampiin.

Herbert Spencer (1820-1903), vaikutusvaltainen englantilainen ajattelija, laajensi Darwinin opin käsittämään myös yhteiskunnallista kehitystä koskevaksi: "Kaikki edistys käsittää myös moraalisen paranemisen, pahan väistymisen".

Uusromantiikan silmälasien läpi darwinismi näytti vievän ajan oloon maanpäälliseen paratiisiin. Kirjailija **Minna Canth** kiteytti: "Ilman henkistä ja siveellistä perinnöllisyyttä eivät kansat voisi lainkaan edistyä, aina uuden sukupolven tulisi aloittaa työ alusta. Canthin mukaan ihminen tuli darwinismin hengessä jalostumaan "ateihmiseksi, hienompaan suuntaan raakuudesta ja egoismista".

Miten tähän päästään? Tarvitaan "socialismia, se on parasta mitä tähän saakka olen lukenut", Canth vakuutti.

Tämä kehitysajatus kyllästi myös työväenliikkeen johtajien ajattelua. Porissa 30.12. 1905 pitämässään "tuomiopäivän saarnassa" **Eetu Salin** tykitti täyslaidallisen evoluutiouskoa: "Historian ja iankaikkisesti pyhänä pysyvän kehityksen lain nimessä työväestöllä on oikeus astua yli vanhentuneiden raja-aitojen".

Mäkelin näyttää olleen perillä vuosisadan vaihteen darwinistisista virtauksista. *Kansan Tahdossa* esiteltiin esimerkiksi tanskalaisen kulttuurihistorioitsija **Gustav Bangin** kirjoja. Niissä oli yleistajuisia esityksiä Darwinista.

Mäkelin kirjoitti helmikuun 11. päivä 1915 *Kansan Tahdossa* jopa muistosanat Bangin kuoltua. Niin arvostettu tämä tanskalainen sosialisti oli suomalaistenkin toverien keskuudessa.

Selvästi darwinistinen on Mäkelinin **Yrjö Kalliselle** esittämä näkemys ihmiselle ominaisesta tuonpuoleisen elämän toivosta. Mäkelin katsoi ihmisessä vaikuttavan biologisen elämän vietin, joka näyttäytyy elämänhaluna ja tarpeena paeta vaaraa.

"Elei näin olisi, lajit olisivat hukkuneet ja kauan sitten, tuskinpa päässeet alkuunkaan", Mäkelin luennoi Kalliselle miesten istuessa vankilassa sisällissodan jälkeen.

Ihmisellä kyseinen "itsesuojeluvaisto" ilmenee mielikuvituksen kykyä rakentaa ajatuskuvia elämän jatkumisesta fyysisen kuoleman jälkeen, Mäkelin tuumi.

On helppo nähdä, että Mäkelinin "elämänvietti" on sukua filosofi Nietzschen näkemykselle, jonka mukaan maailman liikkeelle paneva tahto on "persoonallisuus elämän voiman ilmauksena".

Juuri Nietzscheellä näyttää darwinilainen olemassaolon taistelu yhtyvän uusromanttiseen yksilön palvonnan aatevirtaukseen. Uusromantikot pitivät Nietzscheä kumouksellisena, joka pilkkasi poroporvarin itsetyytyväisyyttä.

Raoul Palmgren luonnehti Mäkelinin olleen "mielipiteiltään revisionisti", mutta "temperamentiltaan vallankumouksellinen". Mäkelinin oman ajan tieteellisiin ja kulttuurisiin virtauksiin suhteutettuna Palmgrenin sanomaa voisi muuntaa niin, että Mäkelin oli mielipiteiltään "evolutionisti", mutta "temperamentiltaan uusromantikko".

JUHANI RANTALA

Julkaistu Kansan Tahdossa 22. 7. 2008